
НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 330.341.1:669

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S METALLURGY

*У межах дискусії, розпочатої академіком НАН України В.М. Гейцем *, 29 вересня 2015 р. в Дніпропетровську в Національній металургійній академії України відбулося засідання “круглого столу” на тему: “Проблеми і перспективи інноваційного розвитку металургійної промисловості України”. “Круглий стіл” був організований Відділенням металургії Академії наук Вищої школи України і журналом “Економіка України” з метою відкритого, заінтересованого обговорення проблем і перспектив металургійного комплексу країни на переломному етапі європейської інтеграції, вироблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій органам державної влади і місцевого самоврядування, керівникам металургійного підприємства, ученим і підприємцям щодо прискорення інноваційного розвитку вітчизняної металургії. У засіданні “круглого столу” взяли участь члени Відділення металургії Академії наук Вищої школи України, члени редколегії журналу “Економіка України”, керівники провідних об’єднань підприємств і підприємств чорної металургії, вчені, державні службовці, підприємці, викладачі і студенти. Пропонуємо увазі читачів основні положення змістовної дискусії.*

Ю.С. Проїдак, доктор технічних наук, професор, проректор Національної металургійної академії України, академік, віце-президент Академії наук Вищої школи України. Незважаючи на поточну економічну кризу, металургійний комплекс (МК) залишається провідним “драйвером” національної економіки, відіграє ключову бюджетоутворюючу роль, забезпечує життєдіяльність багатьох регіонів і міст країни. Проте не секрет, що металургійні підприємства і галузь у цілому переживають не найкращі часи; значно знизилась обсяги виробництва та реалізації продукції, деякі підприємства фактично припинили своє існування або знаходяться на межі зупинення. В умовах жорсткої міжнародної конкуренції та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС перед металургами стоять складні завдання, передусім, щодо інноваційного розвитку і підвищення рівня технологічної та продуктової конкурентоспроможності. Над вирішенням цих завдань напружено працюють виробничники, бізнесмени, державні службовці, вчені, у тому числі дійсні члени Відділення металургії Академії наук Вищої школи України.

В.М. Тарасевич, доктор економічних наук, професор, завкафедрою політичної економії Національної металургійної академії України, член редколегії журналу “Економіка України”. Ось уже більше двох років на сторінках головного економічного жур-

* *Гесць В.М.* Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 4–19.

налу країни триває ініційована його головним редактором, академіком НАН України В.М. Гейцем дискусія про ключові проблеми національної економіки в умовах глобалізації, європейської інтеграції та поточної економічної кризи. Останнім часом увага дискусій акцентується на інноваційній проблематиці; і такій шанованій та професійній аудиторії не потрібно доводити її актуальність для вітчизняної чорної металургії. Немає сумніву в тому, що читацьку аудиторію журналу зацікавлюють ваші висновки про рівень інноваційності і конкурентоспроможності МК порівняно з європейськими та світовими стандартами, про якість існуючої законодавчої і нормативно-правової бази у сфері інноваційних інвестицій, а також ваші пропозиції та рекомендації органам державної влади і місцевого самоврядування, керівникам підприємств та організацій, об'єднанням підприємств і профспілкам. Серед уважних і постійних читачів журналу є немало вищих державних службовців, провідних бізнесменів і підприємців, представників того середнього класу, який здатний забезпечити інноваційний прорив, тому матеріали нашого "круглого столу" можуть стати хорошою допомогою в їхній практичній діяльності.

А.Г. Старовойт, доктор технічних наук, професор, генеральний директор Науково-промислової асоціації "Укркокс". Ситуація, що склалася нині в країні, негативно впливає на розвиток нашої галузі, оскільки 36% покладів коксівного вугілля в Україні опинилися в зоні АТО. Там же знаходяться 80% потужностей і самої галузі. Тим не менше, потреба вітчизняної металургії в коксі в основному забезпечується. На жаль, у цих екстраординарних умовах ми не відчуваємо активної підтримки держави і вимушені діяти, що називається, на свій страх і ризик.

Коксівне вугілля багато в чому визначає ситуацію в усій металургії, а тому величезне значення має розвиток нашої галузевої науки. На жаль, два спеціалізованих інститути за останні роки не мали жодного замовлення на проведення науково-дослідних розробок, які стосувалися б удосконалення технології виробництва. В основному надходять замовлення на розроблення поточної нормативної документації. Але цього явно недостатньо для забезпечення перспектив інноваційного розвитку галузі.

Це правильно і стосовно експериментальної бази вузівської науки. На старому устаткуванні неможливо здійснити прорив у металургійній науці та практиці. У ситуації, що склалася, ми сконцентрували наші зусилля на теоретичних дослідженнях можливостей модифікації вітчизняного вугілля. Це суперінноваційна розробка, але для її впровадження у виробництво ні в держави, ні в підприємств немає фінансів. Тому для нас настав час пошукових робіт у "запас". Сподіватимемося, що колись "із запасу" наукові результати будуть на практиці впроваджені в металургії.

Ю.С. Проїдак. У "запасі" перебувають багато передових розробок наших учених, у тому числі технології виплавки широкого спектру антикорозійних сталей і феросплавів, виробництва різних пористих матеріалів, сучасних видів прокату.

Л.П. Ксаверчук, генеральний директор об'єднання підприємств "Укртрубопром". За останні 20 років обсяг виробництва трубної промисловості в Україні зменшився у 8 разів. Галузь має яскраво виражений експортоорієнтований характер — за кордон продається 80% продукції. З падінням попиту на зарубіжних ринках та активізацією китайських, турецьких і російських конкурентів багато трубних підприємств України опинилися на межі банкрутства. Внутрішній ринок труб практично відсутній, оскільки в ситуації спаду перебувають головні галузі-споживачі: будівництво, машинобудування, сільське і житлово-комунальне господарство. Абсолютно очевидно, що державна економічна політика має бути спрямована на підтримку

галузі і розвиток внутрішнього ринку. Але хто її розроблятиме та реалізовуватиме, якщо відповідні міністерства і відомства фактично ліквідовано?

Очевидно, що в цих складних умовах діяльність учених повинна сприяти збереженню провідних наукових шкіл прокатки та їх розвитку в напрямі підвищення якості вітчизняних труб для забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Але для цього потрібне відповідне фінансування науково-дослідних робіт. На жаль, складається враження, що ні держава, ні власники підприємств у цьому не зацікавлені.

Ю.С. Проїдак. Може, і зацікавлені, але домінують інші інтереси, в тому числі виживання.

А.Ф. Гриньов, почесний професор Національної металургійної академії України, директор ТОВ «НДІ «Укрметалургінформ»», головний редактор журналу «Металургійна і гірничорудна промисловість», академік Академії інженерних наук України. Зниження обсягів виробництва за рахунок втрат на ринку збуту (СНД) і відставання за вимогами якості металопродукції цілком узгоджуються з економічним законом вартості, де в основі – суспільно необхідні витрати й узгодження ціни та якості. Сьогодні ми констатуємо високу (60%) моральну і фізичну зношеність устаткування.

Так, потрібні нові ринки (замість СНД), адже в Європі дуже тісно. Так, потрібні великі інвестиції в цю багатоциклічну базову галузь промисловості, проте строки окупності витрат є відносно великими – 5 і більше років. Українські політики і деякі власники в гонитві за прибутком не дуже замислювалися про перспективу, не кажучи вже про продаж іноземцям такого гіганта, як «Криворіжсталь». Ми значно відстаємо від конкурентів і в такому питанні, як витрати енергоресурсів (газу, вугілля, електроенергії) на одиницю продукції, що істотно підвищує її собівартість; це зумовлено також невисокою якістю сировини.

Власникові, із зрозумілих причин, не цікаво укладати «дорогі» договори з інститутами – краще купувати окремих фахівців для вирішення локальних питань науково-технічного прогресу.

На жаль, за останні 25 років відбулось істотне руйнування системності: наукова розробка технології, видача початкових даних для проектування, сам проект, замовлення на виготовлення устаткування, створення об'єкта, його освоєння. Це, зокрема, добре простежується на прикладі української трубної промисловості, коли раніше існував потужний Всесоюзний науково-дослідний трубний інститут, у ДП «Укрдіпромет» був великий трубопрокатний відділ із суміжниками, існували стійкі зв'язки з виробниками устаткування («Електростальтяжмаш», «Уралмаш», ДЗМУ, НКМЗ, ХЕМЗ та ін.), а нині всі зв'язки зруйновано. В результаті від обсягу 7 млн. т труб (1990 р.) у цьому році чекаємо тільки 0,7 млн. т., оскільки розірвано стійкі коопераційні зв'язки з російськими споживачами.

Нам сьогодні важко зрозуміти, як можна будувати політику без економіки (спад промислового виробництва – до 20%), унаслідок чого за рівнем ВВП на душу населення Україна – на одному з останніх місць у Європі. Потрібна урядова підтримка виробника: того, хто вкладає гроші в технічний прогрес, треба, наприклад, звільняти від сплати частки податку на прибуток на суму інвестицій. І хто, нарешті, в нашому уряді конкретно займеться внутрішнім ринком металоспоживання (було 4,5 млн. т на рік, а стало 3,5 млн. т), а також імпортозаміщенням?

Певну роль у розвитку науково-технічного прогресу в ГМК відіграють публікації у вітчизняних журналах, до яких з'явилися певні вимоги з урахуванням наукометричних баз даних. На жаль, «українська ринкова економіка» згубила багато тех-

нічних журналів. Сьогодні їх залишилися одиниці, серед них — журнал "Металургійна і гірничорудна промисловість", що має 55-річну історію і дуже представницьку редколегію у складі 40 докторів наук, у тому числі 4 членів НАН України. Останнім часом з'явилося багато недобросовісних авторів, які потрапляють до наукометричних баз даних, наприклад у "Scopus", тільки за гроші, без проходження етапу рецензування. Нам здається, слід більше поважати вітчизняні редколегії, особливо технічних спеціальностей.

Ринок далеко не все врегулює, як вважають деякі політики. Наприклад, потреба в молодих фахівцях повинна плануватися з урахуванням укладання довгострокових договорів власників підприємств з інститутами і т. д.

І.Ю. Філіппов, кандидат технічних наук, начальник виробничо-технічного управління ПАТ "Нікопольський завод феросплавів". Цього року нашому заводу виповнюється 50 років. Нині він випускає 400 тис. т феросплавів на рік, що в 3 рази менше, ніж на початку 1990-х років. Потужності заводу завантажено лише на 50%, і технічні можливості розширення виробництва є, але для цього потрібні відповідні економічні та політичні умови. Наведу два приклади.

Наше підприємство 80% продукції відправляє на експорт. Географія постачань дуже широка. Скільки зусиль це варте, важко передати. І нам залишається лише заздрити нашим зарубіжним конкурентам, яким активно допомагає їхня держава, у тому числі через дипломатичні канали. Образно кажучи, феросплави — це "вітаміни" для металургії. Незважаючи на зменшення обсягу виробництва феросплавів, нам вдалося значно розширити їх номенклатуру — з 2 до 30 типів. У нас є ряд нових технологій, що не мають аналогів у світі, цим ми багато в чому зобов'язані співпраці з ученими Національної металургійної академії України. Ми раді б його розширити, впровадити наукові розробки у виробництво, але поки що не маємо фінансових можливостей.

К.Ф. Ковальчук, доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і менеджменту Національної металургійної академії України, академік Академії наук Вищої школи. Шановні доповідачі переконливо оцінили стан МК України як негативний, визначили основні причини кризових явищ у ньому. Треба констатувати, що наслідки світової економічної кризи 2008—2009 рр. (зокрема, істотне скорочення попиту на українські чорні метали та вироби) було частково компенсовано у 2010—2011 рр., а потім почався новий спад виробництва, який, за прогнозами, на жаль, триватиме і в майбутньому. Так, у 2014 р. в Україні було вироблено 23,79 млн. т металопрокату, 27,16 млн. т сталі і 24,81 млн. т чавуну, що свідчить про відповідне падіння на 17,7%, 16,9% та 14,8%. Прогноз на 2015 р. — ще більш невтішний: зменшення виробництва чавуну, вуглеводистої сталі, металопрокату — на 25—27%, коксу — на 40%, сталевих труб — на 10%. Йдеться не про необхідність відносного зростання галузі до показників хоча б 2011 р., а про невідкладне зупинення спаду виробництва з допомогою кризового менеджменту.

Напрями виходу з кризи чорної металургії, які, на думку галузевих економістів, необхідно запропонувати:

1. Взяти під державний контроль новітній процес перерозподілу гірничо-металургійних активів з урахуванням зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації, яка склалася в Україні.

2. Використати новітній період низького (50—60%) завантаження виробничих потужностей і високого (70—80%) ступеня зношеності основних фондів металургійних підприємств для впровадження сучасних паливно- та енергозберігаючих тех-

нологій: відмова від природного газу, скорочення у 2 рази споживання коксу завдяки технології пиловугільного палива тощо.

3. Розвивати внутрішній ринок за рахунок істотного збільшення попиту на металопродукцію інфраструктурних, оборонної та промислових галузей. Необхідно завоювати національний ринок за рахунок ефективного освоєння новітніх технологій виробництва нових сталевих сплавів, покриттів тощо.

4. Формувати сучасну систему кругообігу металу. Впроваджувати новітні технології збирання та первинної переробки металобрухту в металургійну сировину (скрап). Позитивна екологічна екстерналія економічно обгрунтовує можливість державного часткового субсидування цього процесу.

5. На законодавчому рівні унеможливити різноманітні оф- та оншорні схеми, корупцію, особливо – трансфертне ціноутворення, а частину цих коштів використати для фінансування нової Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період 2016–2020 рр.

6. Усі пропозиції треба врахувати в зазначеній програмі і профінансувати у повному обсягу, адже попередня програма (2009–2011 рр.) була недофінансованою на 80% і тому практично не виконана.

В.М. Тарасевич. Було б доречно передбачити в зазначеній Державній програмі 1) організацію інвестиційно-інноваційних конкурсів з широкими правами зміни власника (власників) активів металургійних підприємств; 2) розбудову розгалуженої мережі механізмів і форм державно-приватного партнерства, перш за все в інвестиційній сфері; 3) залучення до підтримки галузі та металургійної науки механізмів державної контрактної системи, а також стратегічних інститутів розвитку.

Д.Є. Козенков, кандидат економічних наук, доцент, завкафедрою менеджменту Національної металургійної академії України. Визначальною метою розвитку МК України вважається створення умов для піднесення економіки на основі інновацій, що забезпечують розвиток, заснований на таких підвалинах, як економічна ефективність, екологічна безпека, ресурсозбереження, конкурентоспроможність товарної продукції.

Результати SWOT-аналізу МК України з урахуванням таких його сильних сторін, як наявність власної матеріально-сировинної бази, розвинута інфраструктура, виробничо-технологічний досвід, професійний кадровий склад, висвітлюють і слабкі його місця: зношеність виробничих фондів, значне технологічне відставання від лідерів металургійного ринку, зростаючі екологічні проблеми, низький рівень переділу, малу номенклатуру металовиробів, старіння кадрового складу та недостатній приплив молодих фахівців. Ці обставини несуть такі загрози, як втрата напрацьованих знань і технологічного досвіду; занепад галузевої науки та неефективність механізмів залучення її потенціалу для виконання прикладних розробок, що призводить до поглиблення технічної і технологічної відсталості металургійної галузі, зростання зношеності основних фондів, зниження рівня продуктивності праці; неефективне використання виробничих ресурсів і потужностей, що призводить до збільшення збитковості виробництва; недостатній рівень бюджетного фінансування галузі. Зазначені загрози формують умови закріплення за МК України статусу сировинного придатку розвинутих країн.

Особливістю вітчизняної металургійної промисловості як інноваційного об'єкта є висока капітало-, матеріало- та енергомісткість виробництв, а також тривалий інвестиційний цикл. Існуючі технології виробництва не відповідають сучасним вимогам екології, економіки та комплексного використання сировини; характеризуються на-

явністю шкідливих газоподібних викидів і твердих відходів, які забруднюють атмосферу і навколишнє природне середовище. Через застарілі технології практично не застосовуються прогресивне електронно-променеве плавлення сталі та методи прямого відновлення залізних руд, які відносяться до V технологічного укладу. Тому для підприємств МК України життєво важливим є збільшення обсягів досліджень, спрямованих на заміну застарілих технологій екологічно чистими і безвідхідними, що дозволяють отримувати метали і матеріали з високою доданою вартістю.

Пріоритетами інноваційного розвитку галузі потрібно вважати:

— забезпечення тісної координації всіх стадій інноваційного процесу від наукових і конструкторських розробок до виходу на ринок нової металопродукції з високою доданою вартістю;

— створення в Україні інноваційної інфраструктури (технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів тощо), яка б дозволила налагодити завершений цикл інноваційної діяльності — від створення інновацій до впровадження їх у виробництво;

— створення сприятливих умов щодо залучення вчених високої кваліфікації для проведення досліджень і розробок безпосередньо у сфері виробництва;

— розроблення нових технологій, що забезпечують зниження капітальних витрат і зменшення викидів шкідливих речовин; ефективні технології отримання особливо чистих металів і сплавів;

— створення міні-виробництв для задоволення внутрішнього попиту на металопродукцію;

— розроблення нових технологій переробки вторинної сировини.

Чорні метали та вироби з них завжди займали важливе місце у структурі експорту. В останні роки підприємства МК країни постачали на світовий ринок до 80% виробленої продукції. Сформована експортна орієнтація галузі призвела до диспропорції у структурі виробництва та споживання металу. Слід зазначити, що структура експорту металу на даному етапі стає фактором стримування інноваційного розвитку металургії. Отже, необхідно проводити інноваційну політику відходу від неефективної експортної орієнтації та формувати квоти на залишення частини виробленого у країні металу для розвитку науково-виробничого бізнесу. Це завдання потребує посилення ролі держави у процесі узгодження програм розвитку металоспоживаючих галузей економіки з можливостями металургії для збалансування структури попиту і виробництва металопродукції.

В.К. Лебедева, кандидат економічних наук, професор кафедри політичної економії Національної металургійної академії України. На жаль, антикризова економічна політика держави не втрачає своєї актуальності. Україна переходить з однієї економічної кризи в іншу, ці загострення мають системний характер, і, мабуть, можна говорити лише про 5–7 років стабільного розвитку за весь період незалежності. На мій погляд, центральним моментом антикризової економічної політики має стати вдосконалення регіональної економічної політики. Вона тісно пов'язана з розвитком металургійної промисловості і наданням йому інноваційного імпульсу. Наприклад, розвиток такої прогресивної складової, як електрометалургія, не можливий без потужного енергетичного комплексу, а якщо вугілля для ТЕС імпортувати з далекого зарубіжжя, то про конкурентоспроможну собівартість продукції годі й мріяти.

Державні заходи з політичної децентралізації мають бути пов'язані з відповідними економічними заходами. На мій погляд, доцільно згадати, що у країні існує стале економічне районування з виокремленням восьми економічних районів, а

саме: Донецького, Придніпровського, Східного, Центрального, Поліського, Причорноморського, Подільського та Карпатського. Кожному з них відповідають певні територіально-виробничі комплекси. Саме на рівні економічних районів, а не окремих областей чи селищ, мають здійснюватися заходи економічної політики, і саме на цьому рівні доцільно створити відповідні органи державного управління, які б координували діяльність між собою в інтересах відповідних територіально-виробничих комплексів. Надання їм для цього певних повноважень сприяло б подоланню кризи і виходу регіональних і загальнодержавних економічних відносин на новий рівень, який відповідає інноваційному розвитку.

О.О. Завгородня, доктор економічних наук, професор кафедри політичної економії Національної металургійної академії України. Одними з найважливіших наслідків глобалізації є радикальні якісні зміни в характері міжнародної конкуренції: економічне суперництво охоплює не тільки наявні сегменти світових товарно-ресурсних ринків, але й боротьбу за їх майбутні контури та відповідне чільне місце в цьому майбутньому. Очікуваний успіх, позиціонування та сфера економічного впливу країни безпосередньо визначаються її поточною та перспективною конкурентоспроможністю, підойми якої на початку XXI ст. закладаються піонерними інноваціями та інститутами стратегічного розвитку на базі ефективних кластерних відтворювальних контурів, які органічно поєднують у собі всі складові життєвого циклу продукції.

Основа їх технологічного ланцюга – *металургійний комплекс*. Саме в ньому одночасно закладаються передумови для експортрозширюючого, імпортозаміщуючого та постіндустріального економічного зростання, яке тим самим створює можливість реалізації альтернативних сценаріїв розвитку України та ефективних варіантів її інтеграції до глобального економічного простору. Йдеться про формування як цінового, так і якісного потенціалу високої конкурентоспроможності національного товарного виробництва на регіональних і світовому ринках. Особлива роль металургійного комплексу в національному відтворенні, як і провідна – в активізації торговельного балансу, дає йому право очолити список пріоритетів державної інноваційно-інвестиційної політики. Звісно, в умовах відомої функціональної неповноцінності ринкових регуляторів інноваційного створення капіталу така політика має бути систематичною, фронтальною та інтенсивною. Для цього слід широко використовувати не-емісійні механізми прямої бюджетної інноваційно-інвестиційної експансії та інструментарій бюджетно-податкового регулювання, спрямованого на запуск мультиплікативно-акселераційної хвилі прогресивних технологічних змін.

На мій погляд, підвищенню абсолютного та відносного рівнів валових інвестиційних видатків металургійних підприємств за прискореного зростання їх інноваційної частки сприятимуть: а) диференціація ставок оподаткування прибутку залежно від напрямку діяльності підприємства, характеру і цілей його використання, зокрема, запровадження пропорційних та прирістних податкових знижок на здійснення НДДКР і впровадження податкового кредиту на приріст інвестиційних видатків; б) установлення пропорційної залежності між розміром ставки оподаткування комерційних банків і частки довгострокових інвестиційних кредитів у їх “кредитному портфелі”; в) контроль інноваційної якості інвестицій підприємств, співвласником яких є держава; г) тарифна ескалація; д) податкові преференції для створення комерційними банками власних спеціальних страхових фондів з метою зниження ризику активних інвестиційних операцій.

Для уникнення участі сировинної периферії, загроза якої є надзвичайно актуальною в умовах надмірної аномальної відкритості української економіки, в межах

політики розвитку внутрішнього ринку та стимулювання внутрішнього попиту на металургійну продукцію доцільними є: а) легітимізація вимог до вмісту місцевих компонентів у продукції, що реалізується; б) заохочення та поширення практики зустрічних експортно-імпортних закупівель; в) державні закупівлі вітчизняної високо- та середньотехнологічної продукції. Відтак, необхідним є створення сучасної контрактної системи, яка використовує механізми управління державними замовленнями, укладання контрактних угод і контролю за їх виконанням; жорсткі, максимально наближені до світових стандарти якості та критерії відбору виконавців; постійний моніторинг світових інновацій; сертифікацію продукції тощо.

Ю.С. Проїдак. Зрозуміло, що ці пропозиції не будуть ефективно реалізовані, якщо не відновити діяльність міністерства металургії, а також відповідних управлінь державних адміністрацій у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій областях.

В.В. Білоцерківець, доктор економічних наук, професор кафедри політичної економії Національної металургійної академії України. На жаль, в останні роки явища, які зазвичай ототожнюються з економічною кризою та депресією, стали майже невід'ємним фоном господарської діяльності підприємств МК України. Дійсно, більша частина періоду 1991–2015 рр. припала саме на час стагнації або кризи, протягом якого вітчизняні економічні суб'єкти отримали величезний і різнобічний досвід виживання в тяжких умовах. Погіршення економічної ситуації в національній економіці у більшості випадків зовсім не було наслідком процесів, які відбувалися за її межами. Навпаки, провідну роль у забезпеченні реалізації саме негативного сценарію економічного розвитку відіграли події, що мали суто внутрішню природу. Насамперед це стосується особливостей проведення вітчизняної економічної політики, її змісту, логіки, комплексності, рівня наукового обґрунтування, таргетованих пріоритетів і наполегливості в досягненні визначених цілей.

На МК, який протягом тривалого часу виступав у ролі основного генератора валютної виручки та мав яскраво виражену експортну орієнтацію, дуже вплинула прикра відсутність внутрішньо несуперечливої, розрахованої на довгострокову перспективу економічної політики, що не могло не позначитися на результатах його розвитку. Якщо економічний експеримент у металургійній галузі наприкінці 90-х років ХХ ст. був одним з найбільш важливих факторів, які забезпечили перехід національної економіки на траєкторію розширеного відтворення та ініціювали дію мультиплікативного зростання за іншими її галузями, то, з огляду на специфіку проведення в останні роки фіскальної, митної, тарифної, інвестиційної тощо політики, дії держави складно розглядати як сприятливі для розвитку МК на засадах інноваційного оновлення, розроблення та впровадження нових продуктів і процесів.

У цьому аспекті, на наш погляд, на особливу увагу заслуговує хоча б часткове відновлення дії режиму економічного експерименту в металургійній галузі, що в умовах надзвичайних втрат для вітчизняних підприємств унаслідок російської агресії на Сході країни та плундрування окупаційними силами значної частини розташованих там виробничих потужностей, дозволить виробникам компенсувати частину їхніх збитків, стане передумовою реалізації інноваційного сценарію розвитку МК, відновлення ним своїх провідних позицій у національній економіці.

Необхідним є ефективне застосування потенціалу інструментарію фіскального селективізму, що відіграє засадничу роль у характері, змісті та реалізації економічного експерименту в металургійній галузі. Притаманні Україні історичні традиції етатизму, значна роль держави в перерозподільних процесах, демографічна специфіка (велика кількість осіб пенсійного віку та високий рівень урбанізації), наявність ши-

рокої (порівняно з виробничими потужностями суспільства) мережі соціальної інфраструктури, екологічні проблеми тощо виступають імперативами активного застосування державними інституціями фіскальних заходів. Водночас в умовах значної асинхронності коливань директивно змінних і реактивних грошових показників сумнівною є концентрація зусиль щодо використання в ролі провідного інструментарію державного регулювання процесів розвитку гірничо-металургійного комплексу апарату грошово-кредитної політики, більш резонною, на нашу думку, є реалізація головних функцій такого регулювання з допомогою заходів фіскального характеру.

В.М. Тарасевич. На мій погляд, усе ж таки недоцільно виключати з переліку антикризових інноваційних заходів механізми цільової неінфляційної емісії, перш за все, через систему інститутів розвитку та суверенних фондів. Про їх ефективність говорить не тільки світовий досвід, але й практика згаданого експерименту. Звісно, від слів про необхідність їх створення слід переходити до конкретних справ.

І.Л. Леонідов, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії Національної металургійної академії України. У зв'язку з проблематикою нашої дискусії хотів би звернути увагу на деякі економіко-правові аспекти привласнення інновацій, зокрема — інтелектуального продукту, його творцями, а також владною та управлінською групами. Заходи з подолання кризи в металургійній промисловості покликані формувати умови пропорційної реалізації кожною групою власних інтересів привласнення інтелектуального продукту. Властиві їм суперечності проявляються в диспропорціях інноваційного розвитку, низькому рівні освоєння науково-технічних розробок у виробництві, мінімізації держрегулювання об'єктів промислової власності олігархів і т. п. Деформовані умови реалізації інтересів привласнення інтелектуального продукту у власників-олігархів спотворюють апробований вихід з кризи у напрямі нових, високотехнологічних новацій, які спираються на базові виробництва.

Ефективна з точки зору держави реалізація зазначених інтересів на будь-якому рівні припускає вирішення їх суперечностей на користь суспільства. У цьому зв'язку інтерес становить кооперація в рамкових програмах європейського проекту “Горизонт-2020”. Основою такої співпраці можуть стати: розширення в металургії інформаційно-телекомунікаційних і передових виробничих технологій, наприклад, цифрової технології “без креслень” на базі 3D-моделей для проектування виробів ливарного виробництва, пиловугільного вдування в доменному процесі, модулів швидкого монтажу агрегатів металургійного виробництва і т. п. Доцільно також активізувати діяльність Національного інформаційного центру із співпраці з ЄС у сфері науки й технології, а також ДП “Укртехінформ”.

Владні інтереси привласнення інтелектуального продукту можуть бути реалізовані за допомогою розвитку інститутів державно-приватного партнерства. По-перше, доцільно вдосконалити механізм тендерних закупівель для ДК “Укроборонпром”, відновлення зруйнованої інфраструктури Донбасу, реконструкції газопроводу “Уренгой – Помари – Ужгород”. Йдеться, передусім, про введення електронних торгових майданчиків і перехід на електронний документообіг. Така інноваційна система дозволяє істотно скоротити витрати логістики. По-друге, розширенню зовнішнього ринку металопродукції сприяло б скасування антидемпінгових мит у США. Тут важливими є рішучі дії держави, її дипломатичних і консульських служб.

Для реалізації інтересів творців інтелектуального продукту потрібні заходи з розширення можливостей університетської та прикладної науки у сфері бюджетного фінансування, його відповідної регламентації в новій редакції Закону України

“Про інноваційну діяльність”. У ньому доцільно передбачити, по-перше, розширення фінансування університетської науки у сфері підтримки вітчизняних патентів на винаходи. Внаслідок дефіциту таких коштів держава щороку втрачає сотні патентів на винаходи — результати напруженої роботи наукових колективів університетів і конструкторських бюро. По-друге, вказане фінансування необхідно передбачити і в Програмі державної підтримки зарубіжного патентування винаходів для уникнення безконтрольного відпливу інноваційних розробок і технологій.

О.В. Летуча, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії Національної металургійної академії України. Пріоритетним напрямом підвищення конкурентоспроможності чорної металургії України є глибинні, багатопланові еколого-економічні перетворення. Нагальна необхідність подолання еколого-економічної кризи та зменшення її негативних наслідків актуалізує проблеми вдосконалення механізму державного регулювання еколого-економічних процесів, оскільки саме держава є економічним суб’єктом, який втілює суспільні екологічні інтереси. На мій погляд, у період подолання наслідків кризових нестабільностей ключовими елементами механізму державного регулювання еколого-економічних процесів у металургійній промисловості повинні стати: а) дозволи на викиди (скиди) металургійним підприємствам, які мають видаватися регіональними природоохоронними органами; б) ліцензії на комплексне природокористування, в яких визначатимуться допустимі обсяги викидів; в) плани природоохоронних заходів металургійних підприємств, нормативи та порядок розрахунку і внесення платежів за забруднення навколишнього природного середовища; г) мережа екологічних фондів цільового спрямування; д) система податкових пільг металургійним підприємствам, які випускають екологічно чисту продукцію.

В.М. Тарасевич. Звісно, зазначені складові механізму мають бути конкретизовані та перекладені мовою практичних рекомендацій. Але вони не зможуть бути реалізовані, якщо не буде переконливої економічної мотивації власників відповідних підприємств.

Н.І. Ткаченко, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії Національної металургійної академії України. Вважаю за доцільне акцентувати вашу увагу на проблемі раціонального використання надр корисних копалин, у тому числі залізної та марганцевої руди, і вилучення рентних платежів до дохідної частини держбюджету.

Відповідно до п. 251.1 Податкового кодексу України (далі — ПКУ) рентну плату сплачують за “користування надрами для видобування корисних копалин...”. При визначенні розміру рентної плати діють так звані “ставки рентної плати”, які щороку переглядаються. У 2015 р., вперше у практиці сплати рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин в Україні, було застосовано новий механізм коригування розрахунку розміру ставки для залізної руди. Відповідно до Листа ДФСУ від 29.01.2015 р. № 2703/7/99-99-15-04-02-17 “Про особливості справляння рентної плати у 2015 році”, до ставки (8% від вартості товарної продукції) застосовується “коефіцієнт, який дорівнює частці заліза в товарній продукції” (п. 252.20 ПКУ, виноска 1)”.

На мою думку, даних заходів недостатньо. Річ у тім, що обчислення ставки рентних платежів у процентах з коригуванням ставки податку на вміст заліза в товарній продукції не відповідає економічній сутності рентних платежів (диференційної ренти) і призводить до недоотримання державою платежів до бюджету, оскільки стандартизує “тіло” рентного платежу до 8%, а застосування цього коефіцієнта є не-

прозорим і неефективним. З метою вдосконалення існуючого законодавства щодо питань визначення ставок рентних платежів і створення для суб'єктів рівних умов господарювання при надкористуванні доцільно застосовувати показники ставок рентних платежів на основі визначення диференційної ренти I роду, які не тільки враховують вміст заліза в товарній продукції, але і дозволяють оцінити залучені до розробки родовища залізних руд за вмістом корисного компонента (заліза) безпосередньо після видобування до стадії збагачення. В результаті державний бюджет буде істотно поповнено.

В.М. Тарасевич. Вочевидь, частину цих додаткових коштів доцільно направити на реалізацію металургійних інноваційних проєктів. На мій погляд, не менш актуальними є розробка та імплементація механізмів вилучення до держбюджету частини диференційної ренти II та абсолютної ренти.

В.Д. Зелікман, кандидат технічних наук, доцент, завкафедрою обліку і аудиту Національної металургійної академії України. Розглянемо мікроекономічні проблеми вітчизняної металургії. Ефективне управління прибутком на підприємстві має передбачати, з одного боку, обов'язкове формування прибутку внаслідок здійснення підприємством усіх складових його господарської діяльності, а з іншого – визначення оптимальних шляхів і напрямів використання отриманого прибутку. Обидва завдання є тісно взаємозв'язаними, оскільки використання прибутку залежить від його отримання раніше, що, у свою чергу, значною мірою визначається ефективністю використання прибутку в попередні періоди. Тож ефективне управління прибутком підприємства вимагає впровадження комплексної оптимізаційної моделі його планування, яка має функціонувати не тільки як частина загальної системи стратегічного планування на підприємстві, визначаючи основні параметри та показники його діяльності, але і як складова системи поточного контролю, знаходячи відхилення від запланованих результатів і коригуючи їх відповідно до змін цілей підприємства або умов його оточуючого середовища.

В обох варіантах оптимізаційна модель планування прибутку має працювати за таким алгоритмом:

1) визначення оптимальних обсягів виробництва і реалізації продукції на основі СVP-аналізу в їх нерелевантних діапазонах з урахуванням можливості придбання або продажу обладнання та еластичності попиту на сировину та готову продукцію;

2) визначення оптимального співвідношення обсягів виробництва різних видів продукції на основі аналізу обмежень різних видів ресурсів при формуванні виробничої програми підприємства;

3) визначення оптимального співвідношення обсягів реінвестування отриманого прибутку та суми дивідендів, виплачених акціонерам, на основі концепції ціннісно-орієнтованого менеджменту.

Слід зауважити, що на кожному наступному етапі розрахунку оптимальних параметрів можуть знадобитись уточнення або навіть повний перерахунок параметрів, визначених на попередньому етапі. Наприклад, поточний стан і технологічні особливості наявних на підприємстві виробничих потужностей можуть призвести до необхідності внесення змін у заплановані обсяги виробництва та, відповідно, реалізації певного виду продукції, що, у свою чергу, вимагатиме перерахунку всіх визначених на першому етапі оптимальних обсягів виробництва і реалізації продукції.

Застосування оптимізаційної моделі планування прибутку на підприємстві дозволить дослідити основні складові цього процесу, виявити їх параметри, проаналізувати вплив основних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на

ефективність дій керівництва підприємства з управління прибутком, а на основі цього — обчислити такі значення виявлених параметрів, які б дозволили отримати максимально ефективні управлінські рішення щодо формування та використання прибутку підприємства.

Ю.С. Проїдак. Я думаю, колеги погодяться, що не менш ефективного управління потребують і активи, і пасиви металургійних підприємств. Як кажуть, слово — за економічною наукою.

І.Г. Сокиринська, кандидат економічних наук, доцент, завкафедрою фінансів Національної металургійної академії України. Важливість і значимість металургійної галузі для України важко переоцінити з точки зору як її ресурсного та виробничого потенціалу, так і її фінансового впливу на економіку. Слід підкреслити, що з 10 підприємств, оцінка діяльності яких включена до біржового Індексу українських акцій (UX), який розраховується Українською біржею, чотири відносяться до металургійної галузі.

Але, на жаль, фінансові результати вітчизняних металургійних підприємств уже кілька років поспіль мають тенденцію до стрімкого падіння. Особливо різкими були негативні зміни у 2014 р., а у 2015 р. ця тенденція навіть посилилася. Так, за підсумками 2014 р., загальні збитки металургійної галузі становили 36,9 млрд. грн. При цьому 62,3% підприємств працювали з прибутком, але його сума була незначною — лише 5,87 млрд. грн., тоді як збитки інших підприємств галузі становили 42,5 млрд. грн. Тільки за I півріччя 2015 р. чистий збиток по галузі дорівнював 19,7 млрд. грн., а частка прибуткових підприємств знизилася до 54,2% (при сумі чистого прибутку 8,26 млрд. грн.). Збитки інших підприємств галузі становили 28 млрд. грн., що свідчить про істотну неоднорідність фінансових результатів і посилення загальної тенденції до збитковості.

Це позначається на ринковій капіталізації нашої металургійної галузі — дійсно реальній ціні, яку учасники фондового ринку згодні платити за акції компанії. Іншими словами, ринкова капіталізація — це грошове оцінювання внутрішньої вартості підприємства, яке відображає фінансово-економічний стан, інвестиційну привабливість, ринкову стійкість, якість продукції тощо. До того ж на цей показник істотно впливає ряд політичних та економічних чинників, різноманітних загальних і специфічних ризиків.

Низький рівень фінансових показників і значні ризики, у свою чергу, не дозволяють українським металургійним підприємствам отримувати фінансування на внутрішніх і міжнародних ринках боргового капіталу для реалізації першочергових заходів щодо модернізації та переоснащення виробництва з метою підвищення власної конкурентоспроможності.

Для вирішення зазначених проблем і підвищення рівня капіталізації необхідно прагнути, з одного боку, розширяти обсяги виробництва металопродукції з високими рівнями переробки та доданої вартості, а з іншого — впроваджувати сучасний фінансовий менеджмент і фінансову безпеку на підприємствах металургійної галузі, оскільки навіть за умов відсутності дивідендних виплат практично по всіх вітчизняних емітентах галузі частина з них все одно залишається доволі інвестиційно привабливою і на фоні глибинної фінансово-економічної кризи.

Проте найскладнішим питанням у процесі реалізації заходів щодо підвищення конкурентоспроможності металургійної галузі є пошук джерел фінансування технічного переоснащення і технологічного розвитку. Внаслідок перелічених фінансових проблем металургійних підприємств і значного впливу галузі на економіку

країни державна фінансова підтримка, безумовно, є вкрай необхідною. Але її ефективність багато в чому визначається саме формами та методами її надання, адже в новітній історії України вже були періоди, коли держава в межах певних програм надавала фінансування, зокрема, шляхом субсидій і дотацій, але, на жаль, реальний економічний ефект виявився не надто високим. Тому форми фінансової участі держави у вирішенні проблем галузі мають бути виваженими і такими, що можуть змусити підприємства нести реальну відповідальність за отримані кошти, які мають виділятися виключно на поворотній основі. Крім того, ця підтримка повинна надаватися тільки тим суб'єктам господарювання, які мають реальний потенціал для відновлення конкурентоспроможності. Можна запропонувати декілька конкретних шляхів реалізації таких заходів залежно від масштабів фінансової кризи на окремому підприємстві.

1. Фінансова санація – для тих ключових металургійних підприємств, у яких відображено не тільки поточні збитки у звіті про фінансові результати, але і непокриті збитки у балансі, тобто фаза кризи є найбільш глибокою. У цьому випадку механізмом реалізації може стати альтернативна санація, коли фінансове навантаження розподіляється в конкретних пропорціях між державою та власниками підприємства. Перш за все, необхідно чітко визначити найбільш насущні інвестиційні потреби та графік фінансування інвестицій, а потім, згідно, наприклад, з розробленим Меморандумом, кожний учасник – власники та держава – вносить свою частку в межах фінансової відповідальності.

2. Державна кредитна підтримка може відбуватись у декількох формах – безпосереднього надання державних кредитів на конкретний строк або покриття частини процентних витрат за кредитами банків, які також мають бути заздалегідь визначеними.

3. Фінансування через механізм емісії корпоративних облігацій або корпоративних прав, покупцем яких виступає держава. Вибір форми цінних паперів може залежати від того, на який саме період потрібні кошти та чи бажає держава отримати частку у правах власності.

4. Залучення кредитних ресурсів на комерційній основі, але під державні гарантії або поруку.

У кожному з цих випадків процедурні питання надання коштів і графіки погашення кредитів мають бути прозорими та затверджуватись у відповідному порядку з метою запобігання нецільовому використанню державних коштів.

В.М. Тарасевич. З огляду на світовий досвід зазначені пропозиції доцільно органічно “вбудувати” у складну систему державно-приватного партнерства, яка створюється в національній економіці, в тому числі зусиллями вітчизняних науковців.

Р.Б. Сокольська, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту Національної металургійної академії України. У забезпеченні інноваційного розвитку металургійних підприємств певне місце належить формуванню ефективної системи обліку, оскільки саме в обліковій системі підприємства формується інформація для прийняття зважених та обґрунтованих управлінських рішень з усіх складових його діяльності. Однак у сучасних умовах ефективного реформування системи обліку підприємств є неможливим без відповідних досягнень новітньої інституціональної теорії. Не секрет, що система обліку на підприємстві створюється під впливом формальних і неформальних правил і норм, тобто визначається інституціональним середовищем (як зовнішнім, так і внутрішнім), у якому організація функціонує і з яким взаємодіє. Зовнішнє інституціональне середовище являє собою право,

економіку, культуру тощо і встановлює насамперед нормативні рамки. Внутрішнє інституціональне середовище формується обліковою політикою, рівнем організаційної культури, особистими якостями працівників і керівництва тощо.

Підприємства, що перебувають у певних інституціональному та організаційному полях, схильні приймати схожі структури і моделі поведінки. Механізм, за допомогою якого даний процес відбувається, дістав назву "ізоморфізм". Є три види інституціонального ізоморфізму – примусовий, нормативний і наслідувальний. Примусовий ізоморфізм, як правило, пов'язаний з державними законодавством і регулюванням. Обліковий процес формується самим підприємством, але на підставі законодавства і нормативних актів з бухгалтерського обліку. Джерелом нормативного ізоморфізму є діяльність професійних співтовариств, учасники яких колективно визначають умови та методи своєї роботи і встановлюють легітимність свого інституціонального поля. Нормативний ізоморфізм дедалі більше впливає на зміни в системі обліку підприємств. Наслідувальний ізоморфізм передбачає запозичення успішного досвіду інших індивідів і груп, які діють у тому самому інституціональному полі.

Отже, при реформуванні системи обліку вітчизняних підприємств слід брати до уваги вплив усіх трьох видів ізоморфних змін – примусових, нормативних і наслідувальних, які стимулюватимуть підприємства формувати конкурентоспроможні технології та види обліку, що, у свою чергу, має стати інформаційно-аналітичною основою забезпечення інноваційності розвитку підприємств.

В обговоренні проблематики "круглого столу" також взяли участь: **М.В. Стріха** – заступник Міністра освіти та науки України, **В.С. Шовкалюк** – директор департаменту інноваційної діяльності і трансферу технологій Міністерства освіти та науки України, **О.Г. Величко** – член-кореспондент НАН України, ректор Національної металургійної академії України, **І.Б. Буравльов** – генеральний директор об'єднання метизних підприємств "Укрметиз", **О.М. Ботюк** – голова правління ПАТ "Комінмет", **О.С. Онацька**, **М.М. Мазов** – начальники відділів ПАТ "Євраз ДМЗ ім. Петровського".

Матеріал надійшов до редакції 22 жовтня 2015 р.
